

stručné dějiny

20.
století

John Lukacs

argo

stručné
dějiny
20. století

stručné
dějiny
20.
století

Přeložil Pavel Vereš

John Lukacs

argo

A short history of the twentieth century

Czech edition © Argo, 2025

Copyright © 2013 by John Lukacs

Published by arrangement with Kristin Olson Literary Agency S.R.O.,
Prague, Czech Republic

Original edition in English:

The Belknap Press of Harvard University Press, 2013

Translation © Pavel Vereš, 2025

Cover art © Tomáš Cikán, 2025

ISBN 978-80-257-4680-6 (váz.)

ISBN 978-80-257-4763-6 (e-kniha)

OBSAH

1. „*Bůh píše rovně, ale klikatými čarami*“ 11

„Století“ – Americké století – Německá vnitřní síla – Hitle-
rova prvořadá role – 1989, nebo 1945? – Přítomnost ame-
rické supervelmoci – Stalin a ústup sovětské moci – Konec
kolonialismu – Čína se vzpamatovala a je na vzestu-
pu – Konec moderního neboli evropského věku – Od libe-
rální demokracie k všeobecnému rozšíření suverenity lidu

2. „*Ted' máme jenom války národů*“ 28

Evropská válka – 1914: krátká válka? – Ale celé národy se
o překot vrhají jeden na druhý – I tak je to válka mezi
státy – Mizerný výkon většiny generálů – Z války se stahuje
Rusko – Komunismus: sedmdesátiletá epizoda ve více než
tisíciletých ruských dějinách – Komplikovaná historie
vstupu USA do první světové války

3. „*Národní sebeurčení*“ 44

„Nová Evropa“? Ano a ne – Konec čtyř velkých říší? Ano
a ne – Mírové smlouvy a jejich závažné vady – Důsledky
v Asii – „Střední Evropa“ opět ve středu dění

4. „*Kozáci! Bratři!*“ 61

Komunisté – Povaha jejich strachu – Situace Židů

5. Bez nostalgie po „světu včerejška” **72**

Jedinečnost Spojených států – Jejich vliv se lišil od vlivu jiných mocností – Prosperita USA ve 20. letech 20. století – Dvacátá léta: první (a možná jediné) „moderní“ desetiletí – „Velká hospodářská krize“ v roce 1929 a po něm, ale také americký optimismus: ne mnoho strachu, a ne mnoho nenávisti

6. Jižně od hranic a napříč Tichomořím **84**

Jižní polokoule – Dálný východ

7. „Střední třída“ není „buržoazie“ **98**

Nezdar liberálních demokracií – Autoritářské vlády, diktatury – Krize kapitalismu – Spojené státy a další příklady parlamentní demokracie

8. „Byl jsem nacionalistou, ale nebyl jsem vlastencem“ **112**

Nacionální socialismus – Hitler

9. Vlna budoucnosti **123**

Hitlerovo desetiletí – Jeho ovládnutí Evropy – Vypuknutí druhé světové války

10. „Doufám, že ještě není pozdě“ **136**

Druhá světová válka – Evropská fáze, 1939 až 1941 – Německo triumfuje – Pět vůdců

11. Porazit a obsadit Německo a Japonsko

161

Po Pearl Harboru, půl roku porážek Spojenců – Obraty ve válce na moři a na souši – Německá schopnost vytrvat – Mussoliniho pád – Na východě se karta obrací – Spojenec – ke vylodění ve Francii – Hitlerova zarputilost – Porážka Japonska

12. Rozdělení Evropy je téměř dokonáno

178

Evropa nadále centrem dějin – Nové geografické uspořádání světadílu – Přesuny národů – Rozdělení Evropy se upevňuje – „Železná opona“ – První americké reakce – Trumanova doktrína a Marshallův plán – Evropa jako ohnisko studené války – Stalin a Asie

13. Neohrožený Harry Truman

186

Studená válka na vrcholu – Korejská válka – Stalinova smrt – Sovětský svaz začíná ustupovat – Americká nedorozumění – Rusko a Čína – Rodí se takzvaný třetí svět – Kubánská raketová krize – Napětí studené války polevuje

14. Americký nacionalismus, americká velkorysost

199

Americké století a nejen to – Jde spíše o problémy než o období – Změny ve složení amerického národa – Jedinečnost během druhé světové války a po ní – Americký nacionalismus – Zrod amerického „konzervatismu“ – USA na sklonku studené války

15. „Evropa“ a konec studené války **210**

„Evropa“ a nepřesnost jejího vymezení – Hlavní objekt během druhé světové války – Po válce, její rozdělení a následky – Pokusy o integraci Evropy – Rozklad ruské sféry v Evropě – Jeho rychlost kolem roku 1989, zatímco jeho důsledky nelze předvídat

16. „Velký skok vpřed“ **220**

Třetí svět – Blízký a Střední východ – Dálný východ a Austrálie – Afrika – Jižní Amerika a západní polokoule – Přesuny národů

17. Omezení lidských vědomostí **247**

Století přechodu – Dědictví předchozího století – Úspěchy – Technika – Slábnoucí nadšení pro některé z jejích aplikací – Kulturní a civilizační úpadek – Málokdo si uvědomuje nedostatky vědeckého determinismu – My a naše planeta; opět ve středu vesmíru

Rejstřík **255**

„Bůh píše rovně, ale klikatými čarami“

„Století“ – Americké století – Německá vnitřní síla – Hitlerova prvořadá role – 1989, nebo 1945? – Přítomnost americké supervelmoci – Stalin a ústup ruské moci – Konec kolonialismu – Čína se vzpamatovala a je na vzestupu – Konec moderního neboli evropského věku – Od liberální demokracie k všeobecnému rozšíření suverenity lidu

Nevím o žádných vskutku seriózních dějinách 20. století, ale ani tak není cílem této knihy tuto mezeru zcela zaplnit. Prožil jsem velkou část 20. století a byl jsem účastníkem a historikem několika jeho úseků. Rozsáhlou část svého života jsem věnoval polemice, učení a psaní o tom, že „objektivní“ a „vědecké“ dějiny jsou leda nenaplnitelná zbožná přání; ale to lze říct také o dějinách „subjektivních“. Naše historické vědomosti jsou tak jako téměř všechny druhy lidského poznání osobního a účastnického rázu, poněvadž ten, kdo něco ví, a to, co je známo, sice nejsou totéž, leč nejsou a ani nemohou být úplně oddělitelné. Pravdu zcela nevlastníme. I tak ovšem musíme o pravdu usilovat. O dějinách 20. století existuje bezpočet zjevně vágních a neúplných pravd, které pořád stojí za zkoumání – možná navždy.

Ale nechme už toho filozofování. Historické poznání, ne-li pochopení, závisí spíše na popisu než na definování. Sestává ze slov a vět, jež jsou neodlučné od „fakt“; vlastně jsou víc než pouhé „obalování“ fakt. „Na počátku bylo slovo“ a tak tomu bude i na konci světa.

Pokud jde o pojem „století“, neměl nic ze svého dnešního významu zhruba až do poloviny 17. století, kdy se objevil v angličtině a francouzštině. Předtím znamenal oddíl o stovce vojáků – latinsky *centuria* (což vychází z pojmu *centurion*, jejich velitel). To, že vznikl nový význam, bylo znakem rodícího se historického povědomí. Totéž lze říct o tom, že se ujala slova pro tři historické epochy – starověk, středověk a novověk. Lidé ve středověku netušili, že žijí v této epoše. Sice věděli, že se leccos mění – něco k lepšímu, něco k horšímu –, ale tím to končilo. V roce 1920 vyšla kniha *Podzim středověku*, již napsal vynikající nizozemský historik Johan Huizinga. Před pěti sty lety by nikdo nechápal, co tento titul znamená, leda nepatrná hrstka. Naše historické povědomí v průběhu 20. století v mnoha směrech a podobách pokročilo – dokonce tak, že si je stále víc lidí vědomo, že žijí v jakémsi podzimu novověku. Ještě zřetelnější je, že 20. století také znamenalo konec evropského věku; to je dalším hlavním, nebo možná vedlejším, tématem předložené knihy. Dodejme, že 20. století bylo (historicky, nikoli číselně) krátké – trvalo sedmdesát pět let. Sahalo od roku 1914 do roku 1989, kdy je vyznačily dvě světové války (pravděpodobně poslední), v jejichž důsledku došlo ke komunistické revoluci a ke vzniku komuni-

stického státu v Rusku; i tento stát se pak v roce 1989 zhroutil. (Historické 19. století trvalo déle: devadesát devět let, od Napoleonova pádu v roce 1815 až po vypuknutí první světové války v roce 1914.)

A ještě něco. Dvacáté století bylo stoletím americkým (nebude jich ještě víc?). Takové tvrzení sotva zaskočí četné z mých čtenářů, ovšem udivilo by mnohé z těch, kdo žili před první, a dokonce i druhou světovou válkou. Nemělo by nás překvapovat, když slyšíme nebo čteme, že období 1914–1989 (a vlastně i období po tomto roce) bylo americkým stoletím, zatímco 19. století bylo v podstatě britské a 18. století francouzské. Tyto charakterizace berou v potaz nejen vojenskou sílu, námořní moc a imperiální državy, ale také různé druhy vlivu – na síle armád a válečného námořnictva však záleželo především. Světodějnými událostmi 20. století, onou dvojicí pohoří víceméně určující jeho krajinu, byly dvě světové války – druhá byla v podstatě důsledkem první a takzvaná studená válka téměř zcela vyplynula z druhé. Nebýt vojenského spojení s USA, nemohly by Velká Británie a Rusko ani spolu vyhrát druhou světovou válku; nebýt vstupu USA do první světové války, Britové a Francouzi by nejspíš nezvítězili ani v ní, přinejmenším nikoli už v roce 1918. Ovšem tato spojení znamenala víc než pozemní vojsko, válečné loďstvo a letectvo. Znamenala totiž konec evropského věku. Jen málokterí Evropané si při pohledu na světovou mapu uvědomovali ještě před rokem 1914 toto: Evropa je pouhým poloostrovem Asie.

Britové – zejména jejich jednotlivé vlády, ale také velká část tisku – si mysleli, že musí mít dobré vzta-
hy se Spojenými státy, přičemž se smířili s jejich pře-
vahou v některých územích a oborech (i když to před
rokem 1914 jen málokdy připouštěli). Docela nedáv-
no, v roce 1895, vzplanula mezi Washingtonem a Lon-
dýnem menší krize ohledně Venezuely. Ale necelé tři
roky nato, v roce 1898, podpořily britská vláda a brit-
ský tisk téměř bez výjimky americké rozhodnutí jít
do války proti Španělsku (války, kterou přitom vy-
provokovaly Spojené státy). Od té doby, tudíž po celé
20. století, se jedinkrát nestalo, že by se nějaká britská
vláda rozhodněji postavila proti USA. Během patná-
cti let před rokem 1914 rostl americký vliv na rozsáh-
lé úseky britského života. Sir James Bryce, jenž půso-
bil jako velvyslanec ve Spojených státech a tuto zemi
dobře znal, zašel tak daleko, že dokonce napsal (ve své
knize *Americké společenství*): „Amerika v určitých smě-
rech předběhla evropské národy. Kráčí před nimi ces-
tami, jimiž se budou pravděpodobně ubírat.“ Leccos
z toho se dělo za hranicemi politické sféry nebo zcela
mimo ni. Zahrnovalo to bezpočet příkladů z americ-
kého reálného života a vynálezů, zejména v zemích,
kde se mluví anglicky, ale také na mnohých jiných
místech na celém světě. A především: v roce 1940 byl
Hitler jen krůček od vítězství v druhé světové válce.
Nebýt Winstona Churchilla a Franklina Roosevelta,
možná by ho býval dosáhl.

Mezitím britská přítomnost a vliv ve Spojených stá-
tech amerických slábl. Britské ostrovy kdysi bývaly

hlavním zdrojem přistěhovalců do Ameriky, ale tento proud v oněch patnácti letech před rokem 1914 vysychal – během období, kdy prudce rostlo přistěhovalectví z jiných evropských zemí. Toho si byl vědom Theodore Roosevelt, jeden z nejskvělejších prezidentů USA. Jeho propagování Nového nacionalismu neznamenal nacionalismus, jak ho chápeme dnes; spíše šlo o důraznou radu novým příchozím – tehdy se rekrutovali zejména z východní a jižní Evropy –, aby se co nejrychleji amerikanizovali. Tato rooseveltovská koncepce byla po většinu 20. století více než úspěšná. Nacionalismus má samozřejmě různé formy a požadavky – Spojené státy americké jsou jedním příkladem. Zajdeme-li ještě dál a předešleme jednu z hlavních tezí této knihy, můžeme konstatovat, že nacionalismus (jenž je sice příbuzný se staromódním vlastenectvím, ale zcela se od něj liší) byl a dosud je nejoblíbenějším a populistickým politickým proudem ve 20. století, a to téměř všude.¹

„Bůh píše rovně, ale klikatými čarami“: tak zní jedno hluboké a moudré portugalské přísloví. Nevěrcům to může připadat sporné (mně nikoli), ale to neznamená, že by byl běh světových dějin nevyhnutelný. Totéž platí o historii USA. Dějiny sice nesestávají z bezpočtu různých možností, ale před každým lidským konáním nebo při něm jsou dané okolnosti podbarveny různými variantami. Tak třeba Německo mělo ve 20. století

1 Bude o tom širší zmínka v pozdějších kapitolách.

potenciál stát se největší mocností. Hitler na sklonku svého života jednou prohlásil, že on je „poslední nadějí Evropy“. (Určitou nadějí.)² Ale on sám o sobě doopravdy neuvažoval jako o Evropanovi. (Stejně tak plně nedocenil mimořádné pouto Velké Británie k USA.) Říká se, že Otto von Bismarck nedlouho před svou smrtí uvedl, že nejdůležitějším faktorem v nastávajícím 20. století budou Američané, kteří mluví anglicky.

Ale i tak tu byla možnost, že se Německo stane dominantní velmocí světa. Existovalo určité, byť nevelké množství Angličanů a Skotů, kteří se přimlouvali za britské spojenectví s Německem (někteří z nich z rasových příčin). U amerického lidu i u některých jeho předáků panovala značná protibritská nálada, třebaže v dlouhodobém výhledu mnoho neznamenal. Avšak uvažujeme-li o dějinách Evropy, před rokem 1945 bezesporu, mohlo mnohé dění vypadat jinak. Váha a vliv Německa – jak vojenský, tak politický, ideologický a také kulturní a duchovní, průmyslový i technologický – na prahu 20. století stále rostly, stejně tak v roce 1914, a dokonce i po první světové válce, kterou Německo málem vyhrálo (ještě blíž mělo k vítězství za druhé světové války, přinejmenším v letech 1939 až 1942). Ale první světová válka byla téměř výlučně „evropskou válkou“ (tak zněl oficiální název, kte-

2 Churchill vydal 1. ledna 1944 svým třem náčelníkům štábů tento pokyn: „Doufám, že od nynějška budou veškeré výrazy jako ‚invaze do Evropy‘ nebo ‚útok na pevnost Evropy‘ odstraněny.“